

obdobju javno, ostro, radikalno, metodično upirati tej današnji slovenski strankarski panpolitizaciji, na katero – s tem izrazom – opozarjam že vse od volitev naprej; in že prej. To prizadevanje kulturi ni tuje, dodatno. Je prizadevanje za bistvo kulture: za iskanje Resnice. Če kulturi kaj škodi, je to Oblast, ki je sama sebi cilj.

Marko
Kerševan

Ohranjanje specifične identitete

Dnevnika (seveda) ne pišem. Tudi literature in o literaturi ne. Zato sta mi prijazno povabilo urednika in naslov ankete res le alibi za zapis nekaterih misli, ki se porajajo, ko se tako očitno obrača nov list v slovenski zgodovini.

Sodim med tiste, ki še v sredini osemdesetih let ideje o državni samostojnosti Slovenije niso imeli za realistično (ne glede na njeno zaželenost ali ne).

Spomnim se, kako sem v razgovoru s kolegom Petrom Vodopivcem to nekako takole formuliral: Slovenija je v mirnih časih zmožna živeti in obstati kot samostojna država, toda v mirnih časih neodvisnosti ne zmore doseči; nihče v Evropi in svetu ne bo zaradi nje tvegala nemira, ki ga sproži spreminjanje državnih meja in vzpostavljanje novih držav. V nemirnih časih bi tako neodvisnost lahko dosegla in našla zanjo podpornike, toda ne bi je mogla ohraniti.

Toda svetovno dogajanje konec osemdesetih let z razpadom vzhodnega bloka in združitvijo Nemčije, s koncem hladne vojne oziroma miru zaradi ravnotežja strahu, je ustvarilo razmere, ki so bile ravno toliko mirne in ravno toliko nemirne, da je možnost za doseg in ohranitev državne samostojnosti postala realistična. Ker so take, »konjunkturne« situacije časovno nujno omejene, je bila vsekakor izjemna zasluga kolegov iz kroga Nove revije, da so opcijo slovenske suverenosti pravočasno oziroma predčasno raziskali in jo držali duhovno pripravljeno. (Kot je po drugi strani zasluga tedanje oficialne slovenske politike, da je v kriznem času ohranila in krepila tiste elemente ustavne ureditve, družbene organiziranosti – tudi TO – in politične usmerjenosti ZKS in SZDL, ki so omogočili ustavno in pravno brezhiben, politično organiziran in kontinuiran osamosvojitveni proces.) Vse to je, kot lahko zdaj vidimo, srečno potekalo v času, ko je osamosvojitve postala za Slovence življenjsko nujna spricho odločenosti srbske politike, da pod geslom »dol z ustavo 1974« brezobzirno preuredi dotedanjo Jugoslavijo. Odlični poznavalec srednjeevropskega in balkanskega prostora, angleški zgodovinar A. P. Taylor, je v epilogu svoje knjige o habsburški monarhiji poleg poznane sodbe, da je Tito zadnji Habsburžan, že leta 1947 zapisal tudi oceno, ki je eden od ključev za razumevanje sedanjega razpada Jugoslavije: »Stara Jugoslavija je bila srbska nacionalna država, v novi (AVNOJ-ski, Titovi) so Srbi dobili samo nacionalno enakopravnost, pa so zato nagnjeni k temu, da se imajo za zatirane«. Ko je srbska politika z Miloševićem – izhajajoč iz omenjenega občutka »zatiranosti« in neenakopravnosti zaradi »samo enakopravnosti« – nastopila z gesli in dejanji, ki so izražala

njeno razumevanje enakopravnosti, je bilo jasno, da je možnosti za kakršnokoli enakopravno sožitje nesrbskih narodov v taki Jugoslaviji/Srbsoslaviji konec...

Hkrati pa so vse težave pri doseganju slovenskega državnega priznanja na Zahodu in v »Evropi« – torej tam, kjer jih po starih klišejih sploh ne bi mogli pričakovati – dokazale, kako zares »nerealistična« je bila slovenska usmerjenost k samostojni državi. Nekaj časa je bilo videti, kot da je šele norost JA, ko je sredi počitniškega miru sredi Evrope poslala na njene ekrane tankovske kolone in potem uprizorila še Vukovar in Dubrovnik, zares zlomila zahodni odpor priznanju Slovenije in ustvarila zavest o koncu Jugoslavije. Pa še to ni šlo samo od sebe, še posebej ne, zanimivo, v kulturniških krogih in v kulturni javnosti v širokem pomenu besede. Lahko je bilo dobiti podporo za »prenehanje nasilja«, toda nadvse težko za samostojnost in neodvisnost Slovenije in Hrvaške na eni in konec Jugoslavije na drugi strani. Handkejeva reakcija me osebno ni presenetila (kot je mnoge pri nas). Iz svojih izkušenj vem, da je za dovolj širok krog kulturnih in znanstvenih ustvarjalcev bila Jugoslavija – in Slovenija kot njen del – vsaj zanimiva; mnogi so jo imeli celo radi zaradi vsega, kar so neposredno ali posredno vedeli o njej. Res je tudi, da v večini niso dovolj dojeli dogajanja v zadnjih letih in katastrofalnih posledic nove srbske politike za odnose v Jugoslaviji. Toda mnogi so imeli Jugoslavijo radi prav zaradi njene drugačnosti: drugačnost v primerjavi z njihovim, zahodnim svetom, drugačnosti v primerjavi z državno-socialističnim Vzhodom, drugačnosti zaradi njene *notranje nacionalne, verske, kulturne raznolikosti*. Tudi Slovenci in slovensko dogajanje smo bili zato takrat deležni nadpovprečne pozornosti. Slovenci smo lahko radikalneje od vseh Jugoslovanov prikazali svojo različnost od siceršnjega Vzhoda in realsocialističnega sveta. Seveda so bili tu tudi politični računi, a ne le to. Spomnim se prve tovrstne izkušnje, ko sem se še kot študent udeležil mednarodnega študentskega kolokvija, ki so ga z velikimi ambicijami »med Vzhodom in Zahodom« leta 1965 organizirali v Zahodnem Berlinu s podporo takratnega župana Willyja Brandta. Kljub obljubam in načelnim pristankom so tik pred zdajci sporazumno odpovedali vsi vzhodni predstavniki z vzhodom Jugoslavije vred. Tako sem se od vsega »Vzhoda« znašel v Berlinu sam; tako naša študentska organizacija kot tudi sam osebno se že takrat v takih zadevah nismo z nikomer »posvetovali«. Temu primerno sem bil seveda deležen tudi pozornosti. Podobna izkustva sem imel kasneje v strokovno-znanstvenih krogih na občutljivem področju sociologije religije, kjer smo bili med udeleženci konferenc iz socialističnih dežel samo Poljaki (in to samo katoliške usmeritve) in zahodni Jugoslovani, pa še tu samo iz Slovenije v »mešani sestavi«, sociologi katoliške in marksistične oziroma laične usmerjenosti. Po odmevih in objavah sodeč, smo bili pri tem deležni nadpovprečne pozornosti tako zaradi posebnosti, kot zato, ker smo jo znali strokovno artikulirati in predstaviti drugače, kot so jo bili navajeni videti po vzhodnih in zahodnih klišejih.

Ali ni z izginotjem takih posebnosti, povezanih z dosedanjo »samoupravno socialistično Jugoslavijo«, konec tudi take in vsake (?) večje pozornosti? Ali ni to, kar je in bo nasledilo Jugoslavijo, množica majhnih enonacionalnih, enoverskih, enokulturnih držav z niveliranim zahodnodemokracijskim in tržnim modelom politične in gospodarske ureditve (ali z niveliranim vzhodnoevropskim postsocialističnim prehodnim tipom ureditve) – čista

izguba in dolgčas (tudi če odmislimo zdajšnje mednarodne politične in gospodarske nadležnosti)?

Če govorim o Sloveniji: še ena tržno-socialna kapitalistična dežela več, še ena alpska, še ena srednjeevropska, še ena katoliška dežela, z značilnostmi, ki so, če drugega ne, dolgočasne že pri sedanjih. Seveda ne gre za vprašanje dolgočasnosti ali zanimivosti. Tisto, kar je v igri, je navsezadnje vprašanje identitete in samozavesti, oprte na vsaj določeno zaresno posebnost. Ali nismo v paradoksalnem položaju, da nam doslej, ko nismo bili suvereni, ni bilo težko zbuditi pozornosti zaradi svoje posebnosti, zaradi naše posebne identitete; zdaj pa nam naj bi bilo prav to vedno teže ali komajda še dosegljivo?

No, zdi se mi, da bo v sedanjem času, ko nihamo med evforijo in črnogledostjo, kar pravi odgovor, da ni tako hudo in da imamo prav dobre možnosti – če se jih bomo zavedali in jih izkoriščali.

Posebnost slovenskega kulturnega bivanja v širokem pomenu besede, slovenske identitete, če hočemo, ni v kaki posebni (samo)bitnosti, ki bi jo prinesli izza Karpatov ali ohranili iz venetske pradavnine. Na slovenskem prostoru tudi ni nikdar nastala kaka posebna izvorna kultura, ki bi iz tega središča izžarevala v širše sosednje prostore. Slovenski prostor je že od nekdaj prostor stekanja, srečevanja različnih jezikovnih, kulturnih in političnih tradicij in prostorov. Navsezadnje gre že geografsko za neosredinjen prostor, ki prehaja v različne smeri. Kot nekaj posebnega se je obdržal prav zato, ker je vzdržal v tej vlogi, ker se ni sprememil v robno/marginalno provinco zgolj enega – kateregakoli že – od teh prostorov; ker je tudi znotraj prostora, ki mu je po neki logiki (moči) v določenem obdobju v celoti pripadal (vsaj na določeni, na primer državno-politični ravni), vedno pomenil neko posebnost, ki je koreninila v ohranjeni navezanosti na druge tradicije in odprtosti v druge prostore. Nesporno smo del, in to mejni, slovanskega sveta, toda hkrati del, ki je poleg češkega edini živel in preživel več kot tisoč let v okviru sveta z nemško prevlado. Znotraj nemškega političnega in kulturnega sveta smo bili na tisti njegovi meji, prek katere se je ta srečeval in oplajal z italijansko-mediteranskim svetom. Bili smo del južnoslovanske balkanskega sveta, toda znotraj njega smo predstavljali tiste posebnosti, ki so se oblikovale kot naša nemško-srednjeevropska dediščina. Smo katoliška dežela, toda katoliška dežela, v kateri je protestantizem v Evropi prodril najdlje na jug in v kateri je med vsemi rekatoliziranimi deželami pustil največ sledov v nacionalni identiteti in morda tudi v »narodnem značaju«. Bili smo del »svetovnega socialističnega sistema«, toda na tisti njegovi meji, ki je bila edina prepustna nasproti Zahodu za gibanje ljudi in idej (navsezadnje samo na tem, slovenskem koščku meje ni bilo »železne zavese«). Smo dežela Srednje Evrope, ki pa je bila v zadnjih tridesetih letih kulturno bolj odprta v anglo-ameriški in francoski zahod kot pa v nemško srednjo Evropo in je zato na kulturnem področju v mnogih potezah bolj zahodnoevropska (v ožjem pomenu besede) kot pa na primer Avstrija ali Bavarska.

Slovenija ni konglomerat kulturnih tradicij, kot je bila Jugoslavija kot celota. Niti ni seveda kakšna enkrat za vselej dosežena izvorna sinteza in nova kvaliteta. Za kaj takega smo preprosto premajhni in preveč na prepihu. Premajhni smo, da bi bili samostojen ali celo samozadosten center.

Slovenija lahko stopa v dialog z drugimi kulturnimi prostori le na način, ki ji je že doslej omogočal konstituiranje in preživetje: tako, da se

vključuje v vsakokratne dominantne prostore in se jim prilagaja, a hkrati ohranja nasproti njim tudi distanco, zadržke, dopolnila, protiuteži, ki jih lahko jemlje iz svojega geografskega kulturnega okolja in zgodovinske dediščine. V tej sposobnosti prilagajanja, vključevanja, toda vključevanja z rezervami, z nevključljivimi, drugačnimi posebnostmi, je bila njena moč preživetja in navsezadnje razlog njene zanimivosti za druge. Dominantnost različnih prostorov in njihovih ravni, nasploh in nasproti nam, se je v zgodovini spreminjala (v veliki meri brez naše volje in našega vpliva). Danes – vse kaže – spet postaja dominantnejši nemško-srednjeevropski prostor. Prvi pogoj našega preživetja in prosperitete je, da zmoremo intenzivno zaživeti z njim, z njegovimi lastnostmi (kar nam je glede na našo zgodovinsko dediščino lahko laže kot mnogim drugim). Drugi pogoj preživetja pa je, da se v tem prostoru ne utopimo, da zmoremo kot svojo prednost aktivirati tiste potenciale iz našega geografskega okolja in dosedanjšega zgodovinskega razvoja, ki nam omogočajo, da lahko znotraj njega (bolje od njega) in mimo njega laže komuniciramo s slovanskim in južnoslovanskim, pa tudi italijanskim in zahodnoevropskim svetom (kar pomeni tudi, da lahko sam prek nas bolje komunicira s temi svetovi in oni z njim).

Prav zaradi – danes ponovno doživljane – spremenljivosti političnih in kulturnozgodovinskih konstelacij je pomembno, da ne gredo v izgubo izkustva in dosežki nobenega od preživetih obdobj in okolij. Če sem provokativen: Kakorkoli bi bilo danes za Slovence neplodno kakršnokoli obnavljanje Jugoslavije ali podaljševanje sistema realnega socializma, pa je lahko v oporo slovenski samozavesti (že zdaj in še bolj morda kdaj v prihodnosti) tudi to, da smo si leta 1918 upali tvegati pot na Balkan in navsezadnje uspešno prestali sedemdesetletno jugoslovansko izkušnjo; prav tako dejstvo, da smo bili narod, ki je v določenem obdobju svoje zgodovine intenzivno oblikoval in navsezadnje med vsemi najuspešneje preživel svojevrstno, pa čeprav hibridno in protislovno varianto socialističnega sistema. Ali drugače: ne le v slovenski zavesti, tudi v samozavesti naj imata svoje mesto tako Korošec kot Kardelj, ki sta odločilno botrovala tema dvema izkušnjama in ju zato upravičeno simbolizirata. Če bi eno ali drugo, Jugoslavijo in samoupravni socializem, »Korošca« in »Kardelja«, zgolj pozabljali, bi sami sebe oropali za del opore svoji zgodovinski identiteti in se izenačili s tistimi, ki so bili, kar zadeva Jugoslavijo ali socializem, res le med trpnim materialom zgodovine, ne pa tudi med njenimi tvorci.

Gotovo tako opisan način bivanja Slovencev in njihove kulture ni preprost in lahak. Iskanje in ohranjanje »pravih razmerij« in ravnotežij med različnimi tradicijami in spreminjajočimi se težišči nosi s seboj tudi napetosti in nasprotja med njihovimi različnimi nosilci ali celo znotraj njih med konkretnimi ljudmi in v konkretnih ljudeh. Toda to je cena, ki jo ljudje nekega tako majhnega in navzkrižnega prostora morajo plačati, če se hočejo ohraniti kot nekaj posebnega, v svoji specifični identiteti...